

„AZ UNITÁRIUS PLATÓN” - ENYEDI GYÖRGY

A következő gondolatmenethez egy mondat adta az ötletet. Geleji Katona István, a XVII. századi erdélyi református egyház egyik meghatározó személyisége, az erdélyi fejedelem udvari papja, aki 1638-ban egyik fő szorgalmazója volt az erdélyi unitáriusok elleni legsúlyosabb következményekkel járó támadásnak - a dési complanationak -, két hatalmas polemikus műben¹ is szembeszállt az erdélyi unitárius egyházzal és annak hitelveivel. A *Titkok títka* című munkájában elsősorban Enyedi György *Explicationese*, illetve annak Toroczkai Máté által készített és 1619–20-ban kiadott magyar fordítása² ellen indított támadást. Enyedi ellen a legsúlyosabb vádnak azt tartja, hogy annak érvrendszerében, bizonyítékaiban rendkívül sok világi szerzőt idéz,³ s el is marasztalja az unitáriusokat, amiért ezt a szerzőt *Platójoknak tartják nagy tudománya miatt*, pedig inkább szégyellhetnék helytelen okoskodását.⁴ Geleji Katona István indulata is azt sejteti, hogy az unitáriusok igen nagy tisztelettel őrizték volt püspökük emlékét, s bölcsességét, tudományát kimondatlanul, de - az ellenfelek gúnyolódásából ítélve - inkább kimondva, a nagy görög filozófushoz mérték. Vajon mit jelent Geleji mondata? Csak annyit, hogy Enyedit nagy bölcsnek tartották hívei? Vagy a református püspök másra célzott? Talán más oka is van, hogy Enyedi neve mellett Platónt említ? Konkrétan megfogalmazva, vizsgálódásunk tárgya az, hogy kimutatható-e Enyedi vagy az őt követő unitárius gondolkodók között Platón és a platonikus filozófiai hagyomány valamilyen szintű ismerete?

A XVI. századi antitrinitárius mozgalom viszonya a filozófiához rendkívül ellentmondásos. Már Servet óta kimutatható az általános filozófiaellenességnek nevezett jelenségcsoport, amely szerint a filozófia bonyolult magyarázataival, érvelésével összezavarja az egyszerű, világos evangéliumi igazságot.⁵ Ebben a gondolatkörben úgy az arisztotelészi-, mint a platonikus-tradíció bírálata tárgya.⁶ A Servet *Restitutiojában* fellelhető platonikus gondolatokat az antitrinitárius mozgalomnak az arisztotelészi tradíció befolyása alatt álló teoretikusai nem fogadták el.⁷ Laelius és Faustus Socinus is kikeltek Platón és a neoplatonikusok ellen. Faustus Socinus így ír: *Ex quibus opinionem istam de Trinitate quae passim recepta est, originem duxisse non dubito; etenim valde illi consentanea sunt ipsius Platonis, et eius sectatorum scripta, qualia sunt Jamblichii, et ceterorum, qui tamen omnes a Mercurio illo Trismegisto haec habuisse videntur.*⁸ Háttérbe szorultak Servet platonizáló gondolatai az erdélyi antitrinitáriusok között is. Pirnát Antal véleménye szerint Dávid Ferenc és társai hiányosabb filozófiai műveltsége miatt. Balázs Mihály véleménye szerint tudatosan iktatták ki Servet platonikus gondolatait,⁹ sőt, átvéve Laelius és Faustus Socinus gondolatait, többször különösen élesen jelentkezett a platonikus filozófia bírálata, amelynek - Dávidék szerint - a szentháromság dogmájá-

nak kialakulásában döntő szerepe volt. Dávid Ferenc ezt írja:... *hogy az próféta és Apostolok tudományát megválaszthassad Plátoétól es Trismegistusétól, honnét a skolasztikus doktorok jobb részént vötték az ő tudományukat.*¹⁰ Ezt a gondolkört fejleszti tovább *Johannes Sommer Refutatio scripti Petri Carolini*¹¹ című munkájában, majd még élesebben fejt ki híres tételeiben, a *Theses de Deo trino in personis, uno in essentia, ex eius fundamentis desumptae*¹² című művében, amelyben idézetekkel bizonyítja, hogy a szentháromság tan alapfogalmi neoplatonikus filozófusoktól származnak Postellus: *De orbis terrae concordia* című munkája nyomán idézi Ameliust - Plotinosz tanítványát -, aki szerint János evangéliumának prológusa kitűnő összefoglalása Platón és Hé- rakleitosz filozófiájának. Pirnát Antal szerint Sommer döntő fordulatot hozott az erdélyi antitrinitárius gondolkodás irányultságában éppen a platonikus filozófiával való szembefordulásával.¹³ Balázs Mihály is Sommer erőteljes antiplatonizmusát emeli ki.¹⁴ Sommer gondolatai az 1580-as évek második felében már az unitáriusok érvanyagának szerves részét képezték. A *Pécsi disputában* Válaszúti György szintén Postellus munkájára hivatkozva - de nyilvánvalóan Sommertől idézve - ismétli a fentemlített érvet a *filozófusok háromsága* ellen. Válaszúti gondolatmenete azonban túllép az egyszerű antiplatonizmuson, és átvezet egy általánosabb filozófa-ellenességbe, amely már Platón, Arisztotelész és a többi filozófus ellen irányul.¹⁵

Míg az eddig bemutatott vélemények a szentháromságtan keletkezését tartva szem előtt kimutatták annak platonikus gyökereit, addig Jacobus Palaeologus más oldalról érinti Platón filozófiáját. A *De tribus gentibus* című értekezésében a boldogság (*salus*) szempontjából vizsgálja Platón és a görög filozófusok szerepét. Az ő nézőpontjából már korántsem annyira negatív a görög bölcselők szerepe, hiszen az *altera salus* (a földöntúli boldogság) felismerésével egészen közel jutottak a keresztény üdvösség fogalmához.¹⁶ Ebben az összefüggésben a filozófusok messzire jutottak az ész segítségével, s ezért tisztelni kell őket, de természetesen sohasem mérhető össze a kinyilatkoztatás alapján álló keresztényekkel.

Az antitrinitárius mozgalom gondolkodóinak az arisztotelészi hagyományhoz való viszonyát evidenciaként kezeli a szakirodalom, és Pirnát Antal részletesen tárgyalja az arisztotelianus filozófia és az erdélyi antitrinitáriusok viszonyát.¹⁷ Ezért idő hiányában erről nem beszélek.

Az eddigiekből az a kép bontakozik ki, hogy az erdélyi antitrinitáriusok a platonikus hagyománytól fokozatosan eltávolodva és egyre erősebben opponálva azt, az arisztotelészi filozófia irányába mozdulnak el. Ebbe a sorba illeszkedik Enyedi György is, hiszen Szilvási János éppen azzal vádolja őt, hogy nem is tanult mást, mint filozófiát, és nem kis gúnnyal jegyzi meg, hogy Enyedi bemagolta Zabarella - a híres padovai Arisztotelész-kommentátor - tanait. Enyedi műveiből számtalan idézetet gyűjthetnénk igazolásként.

A platonikus hagyományhoz való viszonyáról viszont egyáltalán nem nyilatkozik a szakirodalom. Ahhoz, hogy meghatározhassuk Enyedi helyét, először tisztázzuk, hogy a platonikus hagyomány elég nehezen definiálható fogalom, hiszen beletartozik Platón ismerete, akár görög eredetiben, akár latin fordításba, az ókori és reneszánsz neoplatonikus filozófia, a hermetikus iroda-

lom és sok esetben a misztikus gondolkodók is.¹⁸ Másrészt meg kell vizsgálnunk, hogy Enyedi tágabb környezetében kimutatható-e, és ha igen, milyen súllyal a platonikus hagyomány ismerete?

A XVI. századi magyarországi és erdélyi olvasmányokból, könyvtárakból, ha nem is teljes, de értékelhető képet alkothatunk, arról hogy az ún. platonikus hagyomány mennyire volt ismert. Dudith András könyvei között természetesen megtaláljuk Pico della Mirandola, Maximos Tyrios, Proclos, Hermes Trismegistos és Gemeszthosz Pléthon műveit.¹⁹ Woldphard Istvánnak is kedves olvasmányai közé tartoztak ezek a szerzők.²⁰ Megvoltak könyvtárában Plotinus és Jamblichus művei. Gyulai Pál könyvtárának anyagát már hasznosította Pirnát Antal az arisztotelészi hagyomány bemutatásánál. De érdekes lehet ez a platonikus hagyomány szempontjából is, hiszen Platón és Plotinos műveit Ficino fordításában Bornemisza Boldizsár ajándékozta neki Padovában 1570-ben. Ugyancsak megvolt Gyulai Pál könyvtárában Porphyrius Arisztotelész kategóriáihoz írt művének velencei kiadása.²¹ A kolozsvári egyetem könyvtárának is jelentős gyűjteménye volt. Jakó Klára munkájából összeállítható a lista. Platón, Plotinus, Jamblichus, Pico della Mirandola, Hermes Trismegistos kötetei ott sorakoztak a jezsuita kollégium polcain.²² De ezzel nagyjából ki is merítettük az adatokat, sőt azt is hozzátehetjük, hogy az itt felsorolt könyvtárakban is arányaiban elenyészően kevés ez a könyvanyag. Beszédes az is, hogy másutt nem vagy csak egy-egy könyvet találunk ezek közül.

Enyedi könyvtárát sajnos csak töredékesen ismerjük. Saját nyilatkozata és művei alapján úgy vélem, hogy Enyedi sok könyvet gyűjtött és sokat is olvasott. Könyvei közül csak keveset tudunk azonosítani. Ezek alapján biztosak lehetünk abban, hogy nem minden könyvébe írta be tulajdonosi bejegyzését, és sejtethetjük azt is, hogy könyvtára és kéziratok hagyatéka már nem sokkal halála után szétszóródott. Ezt sejteti az 1598-ban megjelenő *Explicationes* előszavában Toroczka Máté.²³ Valószínűleg a könyvek egy része Enyedi családjához került, amint arról Kénosi Tózsér János és Uzoni István beszámol, példaként említve egy Josephus Flavius kötetet, amit Enyedi eredetileg Sztárai Miklós özvegyétől kapott, majd a püspök halála után Mészáros Gáspárhoz került, valószínűleg az örökség részeként. Tőle a könyv 1610-ben Sarmasági Zsigmondhoz került.²⁴ Valószínűleg 1607-ben a könyvek egy részét eladták. Erre utal, hogy Göcsi Pál 1607 októberében Enyedi könyvtárából könyveket vásárolt. Két kötetben is fennmaradt a következő bejegyzés: *Georgiuit Eniedini olim praeceptoris mei charissimi cujus ex bibliotheca coemi*. Valószínűleg több könyv kerülhetett Valentinus Radecius tulajdonába is, hiszen az egyik kötet címlapján a következő bejegyzés áll: *Georgii Eniedini nunc vero Valentini Radecii*. Néhány Dálnoki Lőrinc birtokába jutott, majd Dálnoki könyvtára bekerült a főtéri templom könyvtárába. Valószínűleg a Szent Mihály templom könyvtárában maradt könyvek között is volt egykor Enyedi tulajdonában lévő könyv. A templom könyvtárát 1675-ös jegyzékből ismerjük.²⁵ Példaként szeretném bemutatni Antonius Corvinus: *Postillainak* 1543-as kiadását. A könyv Enyedié volt, majd Lisznai Gyárfás tulajdonába került. A következő tulajdonos Dálnoki Lőrinc. Ez a könyv az előbb említett jegyzékben is szerepel.

Mostani vizsgálódásunk szempontjából három kötetet emelnék ki az azonosítható Enyedi-könyvek közül. Egy kisebb gyűjteményes kötet, amely válogatást nyújt a legfontosabb neoplatonikus szerzőktől. A következő részleteket tartalmazza: Jamblichos: *De mysteriis Aegyptorum*, Proclus: *De anima atque daemone* és *De sacrificio et magia*, Porphyrios: *De diis atque daemonibus*, Psellos: *De daemonibus*, Hermes Trismegistos: *Pimander* és *Asclepius*.²⁶ A könyv később Valentinus Radecius tulajdona lett. Egy későbbi tulajdonos a kötet végére egy hosszabb - a platonikus filozófiáról szóló - részletet másolt Valentinus Baumgartus *Anti-Tritheia* című művéből.

Enyedi a tudományról szóló prédikációjában említi Pico della Mirandolát az öntelt tudós egyik példájaként. . . . *Picus Mirandulanus, ki minden tudományokból irt vala 900 propositiokat, kikről Rómában mind e világ előtt akart disputálni és az orationak végében, kit akkor el akart mondani azt írja: Volui hoc meo congressu fidem facere, non tamen quod multa scirem, quam quod scirem, quam multi nesciunt.*²⁷ *Hogy ez tudós volt, senki nem tagadhajta, hogy felfuvalkodott volt, ő maga vallja.* A jelenleg rendelkezésünkre álló könyvjegyzékek alapján valószínű, hogy Pico della Mirandola műveit kevesen ismerték a XVI. századi Erdélyben. Enyedi könyvtárában viszont megvolt összes művei baseli kiadásának jegyzetelt példánya.²⁸

A harmadik könyv Maximus Tyrios, a II. századi platonikus filozófus beszédeit is tartalmazó kolligátumkötet.²⁹ A kötetben végig Enyedi bejegyzéseit olvashatjuk. A kötet végén pedig egy tárgymutatót írt a következő címmel: *Index in Tyrium, illetve Autores in hoc iubello ab Henrico Stepheno praeter Ciceronem castigati et illustrati. Ciceronis opera hic castigata. Castigatarum et corruptis vocibus dictionum catalogus.* Különösen érdekes néhány hely, ahol Maximus Tyrios nem szó szerint idézi Platont, Enyedi pedig a margóra írja Platón szövegét görögül. Enyedi könyvtárában tehát kellett Platón-kötetnek is lennie. (Ezt egyébként Enyedi beszédeinek idézetei alapján is biztosra vehetjük.) Maximus Tyrios első beszéde Platón istenfelfogásáról szól (*Quid sit deus secundum Platonem.*), és azon a helyen, ahol Maximus arról beszél, hogy sok vitatkozás és harc után senki sem kételkedik abban *quod unus deus, princeps ac pater omnium existat*, Enyedi a lapszélén a következő két szót írja: *Deus unus.* Tehát az Isten létére vonatkozó állításhól kiemeli isten egységvoltát. Persze ebben a kiemelésben benne rejlik az a gondolat is, hogy áttételesen a nagy görög filozófus istenről alkotott véleménye nem áll messze az unitárius teológia lényegétől.

Enyedi műveiben is több helyen találunk a platonikus filozófára és Platón műveire való hivatkozást. Sokszor csak az érvelésben használja fel őket, mint például egyik beszédében Jézus örökkévaló születésével kapcsolatban Ammonius Porphyrioshoz írt művének részletét. Más része beilleszkedik abba a sorba, amely annak a szentháromság dogma kialakulásában játszott szerepét írja le. Az *Explicationes*ben a János evangéliumához írt prologus magyarázata közben így ír: *Bizonyára nem kétlem, hogy mikor ezt a kezdetet olvassa, hogy el nem álmélkodik és meg nem akad, és avagy azt mondja, amit Socrates mondott, mikor a Heraclitus homályos könyvét olvasta volna: „Amelyeket ért, azok dicséretesek, amelyeket nem ért, azokat is jóknak gyanítja lenni.” Avagy*

ha valami vélekedésekben volt azelőtt, azt cselekszi, amit Aemilius Philosophus Platonicus, kinek mikor az János evangéliuma kezébe akadtott volna és olvasni kezdte volna, az ő vélekedésére szabván és tekervén az evangélista beszédét, mondják, hogy felkiáltott: „Elvesszek, úgymond, ha ez idegen ember rövideden be nem foglalta azokat, amelyeket az isteni elméről, kezdetről és rendeléséről amaz nagy Plato és Heraclitus irtanak.” Mert Platonak és Heraclitusnak írásihoz szokott, és azoknak vélekedésekben nőtt, nevedett, azért ezeket, a János beszédit azoknak értelmekre erőszakkal vonta, tekerte. Nem nehéz ebben az idézethen felfedeznünk a korábban említett Sommer érvet, de az is kétségtelen, hogy Enyedi nem ugyanabban a kontextusban használja. Az érv korántsem annyira a filozófusok ellen irányul, s nem annyira a szentháromság-dogma szempontját tartja fontosnak, hanem inkább János evangélista stílusának megértéshez kíván segítséget nyújtani.

Platont sűrűn idézi Enyedi más munkáiban is. Idéz a Timaioszból, a Gorgiaszból, az Apológiából. Szókratész, mint a bölcsesség és erkölcs példája jelenik meg a beszédeiben, mindig példaként állítva az ő okossággal szerzett szent életét a keresztények elé. Idézet egyik beszédéből: *Ha azért az pogányok ilyen szent életet viseltek és kívánták mástól is, és megismerték még csak az okosságából is ezt, légyen az méltó dolog. Mennyivel inkább nekünk, kik keresztényeknek, Isten népeinek tartjuk magunkat, illik az Istennek, az Isten prófétáinak és az szent apostoloknak szent dolgokról való intéseket és tanításokat megfogadni.* Ebben a szemléletben pedig visszaköszön számunkra Jacobus Palaeologus *De tribus gentibus* című írásában kifejtett felfogása az antik filozófiáról és Plátónról, illetve távolabbi párhuzamként a nagy humanisták Szókratész tisztelete.

Nem az a szándékom, hogy Enyedit platonikus gondolkodóként mutassam be, de talán sikerült elég adatot felsorakoztatni ahhoz, hogy Enyedi nem kizárólag az arisztotelészi filozófiát ismerte alaposan, hanem - amennyire töredekiesen rekonstruálható könyvtárából és idézeteiből láthattuk - ismerte a platonikus filozófiai hagyomány alapvető műveit, és sokat idézett. Kedves szerzője volt Plátón, s ha nem is e filozófia lényegét érinti gondolataiban, de legalább alapos ismeretéről tesz tanúságot. S ha véleménye nem is tér el azokétól az antitrinitárius gondolkodóktól, akik a szentháromság-tan kialakulásában nagy szerepet tulajdonítanak Plátón és a neoplatonikusok tanainak, de túllépve ezen a polémikus indíttatású egysíkú szemléleten, szembenéz a platonikus hagyománnyal, és ennyiben találónak tarthatjuk a Geleji Katona István által leírt véleményt Enyediről, az *unitárius Plátóról*.

Jegyzetek

¹ Geleji Katona István: *Titkok titka*, Gyulafehérvár, 1645 - Geleji Katona István: *Váltság titka I-III*, Várad, 1645-49

² Enyedi György: *Az ó es vy testamentum-beli helyeknek, mellyekből az az háromságról való tudománt szokták állatni, magyarazattok. Enyedi György... által deák nyelven iratott... Torozkai Mátetól... magyar nyelvre fordítatott*, Kolozsvár, 1619, 1620 - RMNY 1187, 1222.

³ Idézet. . .

⁴ Ua.

⁵ SzcZucki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest,1980. 99. p. „Servet megveti a filozófiát, amely szubtilis levezetések segítségével hozzájárult az egyszerű és tiszta evangéliumi igazságok teljes elsötétítéséhez.”

⁶ Servet: De trinitatis erroribus libri septem

⁷ SzcZucki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest, 1980. 99. p.

⁸ Faustus Socinus: *Explicatio primi capitis Ioannis pars prima*, Gyulafehérvár,1568 - RMNY 252/2 - N₃ r-v

⁹ Pirnát Antal: Die Ideologie..., ; Balázs Mihály: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén, Bp.,1988, 44., 71

¹⁰ Dávid Ferenc: *Az Szent Irasnac fundamentomabol vött magyarázat az Iesus Christusrol es az ő igaz istensegeröl*, Gyulafehérvár,1568. - RMNY 253 - E_{2r}

¹¹ Sommer, Johannes: *Refutatio scripti Petri Carolini*, Ingolstadii [Krak-kól], 1582. - App. 44.

¹² Ua.

¹³ Pirnát: Die Ideologie... ,

¹⁴ Balázs Mihály: Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén, Budapest,1988, 82. p.

¹⁵ Válaszúti György: Pécsi disputa, Budapest,1981. (Régi Magyar Prózai Emlékek 5.) 357-359. p.

¹⁶ SzcZucki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken), Budapest,1980. 59-60. p.

¹⁷ Pirnát Antal: Die Ideologie... ,

¹⁸ Garin, Eugenio: Reneszánsz és műveltség, Bp.,1988. 75. p.

¹⁹ József Jankovics - István Monok: András Dudith's library (A partial reconstruction), Szeged,1993, 43,190., 243., 246., 259., 260. tétel.

²⁰ Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579-1604)*, Szeged,1991. „...komoly érdeklődést mutatott [t.i Wolphard Isrván] a filozófia iránt. Főként a kereszténység és a görög filozófia kapcsolatai foglalkoztatták, mert a keresztény bölcselet megalapozói közül Ireneus (mh. 302) és Iustinus (89-167) műveit szerezte be magának. A reneszánsz korában a művelt rétegek körében gyorsan tért hódító újplatonizmust véglegesen kidolgozó és elterjesztő Plotinos (205-270) jelenléte (De rebus philosophici libri LIIII in Enneades sex distributi. Basileae,1559) Wolphard István olvasmányanyagában arról tanúskodik, hogy kora szellemi áramlatainak a gyökerei felől is közvetítők nélkül, eredeti forrásból óhajtott tájékozódni.” 56. p. Jamblichos: 235., Plotinus: 342. tétel.

²¹ Pirnát: Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola), Helikon,1971. 373. p. - *Tomussecundus Marsilii Ficini philosophi Platonici... operum, in quo comprehenduntur ea, quae ex Graeco in Latinum sermonem doctissime transtulit, exceptis Platone atque Plotino philosophis. . . Basiliae,1561.Porphyrus: In Aristotelis praedicamenta per interrogationem et responsionem brevis explanatio. Necnon Dexippi in Aristotelis*

praedicamenta quaestionum libri tres, Joanne Bernardo Feliciano interprete in latinam linguam conversi. Velence, 1546

²² Jakó Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579–1604)*, Szeged, 1991. 22., 236., 235., 327., 334., 342., 445., 446. tétel.

²³ Ua.

²⁴ Liber ejus etenim Josephus Historicus, quem Nicolai Sztárai vidua dono dederat Georgio Enjedino, in quem hic et ibi quodam notavit per decesum Georgii successerat humanissimo et eruditissimo viro Caspari Mészáros Enjediensi, talis enim recognito est in anteriori tabula: Hunc librum humanissimi et eruditi viri Domini Casparis Mészáros mutuo acceptum, Sigismundus de Sarmaság comes comitatus Tordensis et serenissimi Principis Transylvaniae consiliarius etc. diligenter evolvit in castello Gerendiensi. Et Enjedinum remittit omnem faelicitatem domino possessori ex animo precatus A. 1610 4. Jan.

²⁵ Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely, Szeged, 1991. 29–41. p.

²⁶ Iamblichvs de mysteriis Aegyptiorum, Chaldaeorum, Assyriorum. Proclus in Platonicum Alcibiadem de anima atque daemone. Idem de sacrificio et magia. Porpphyrius de divinus atque daemonibus. Psellus de daemonibus. Mercvrii Trismegisti Pimander. Eiusdem Asclepius. Lugduni, apud Ioan. Tornaesium, 1572. - Lelóhely: . . . Jelzet: U 63019

²⁷ Az idézet fordítása a marosvásárhelyi kódexben: Ezt - úgymond - akartam cselekedni azért, hogy magamat megjelentsem, ki volnék. Melyet nem avégre akartam cselekedni, hogy igen bölcs volnék, és mintha igen sokat tudnék, hanem hogy tudtam, hogy azmit én tudnék, azt nagy sokan nem tudnák. Giovanni Pico della Mirandola: *Conclusiones sive theses DCCCC Romae anno 1486 publice disputandae, sed non admissae* - Pico della Mirandola neve nagyon ritkán fordul elő az erdélyi forrásokban. Más forrásból nem is értesültünk arról, hogy az erdélyi unitáriusok ismerték 900 tételét.

²⁸ *Opera omnia Ioannis Francisci Pici Mirandulae*, Basel, (1572–73) - Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár: U 73355 A címlapon Göcsi Pál bejegyzése olvasható: *Georgij fuit Eniedini olim praeceptoris mei charissimi, cujus ex bibliotheca coimi A. 1607. I3. Octobris. P. G. T. O. mp.*

²⁹ *Maximi Tyrii philosophi Platonici sermones sive disputationes XLI. Ex Cosmi Pacii archiepiscopi Florentini interpretatione, ab Henrico Stephano quam plurimis in locis emendata*, Paris, 1557. - *In M. T. Ciceronis quamplurimos locos castigationes Henrici Stephani partim ex eius ingenio, partim ex vetustissimo quodam et emendatissimo exemplari*, Paris, I 557. - Kolozsvár, Akadémia Könyvtár, U 62990.

RÉGI ÉRVEK A TRADICIONALIZMUSSEL SZEMBEN

Az előadás témája Enyedi *Contra antiquitatem et perpetuam durationem fidei Romanae...* című, 1597-ben keletkezett műve, melyet Berekszászi Lukács 17. századi másolatában ismerünk. Enyedi írása Szilvási János ugyanazon évben Kolozsvárott kiadott *Antiquitas et perpetua duratio fidei catholicae...* című értekezése ellen íródott.

Zoványi felvilágosítása szerint csak az unitáriusok érezték kényszerét a válaszádnak. Ennek nem csupán személyes okai voltak. Egyrészt a *novitas*, az *innovatio* védelme elsősorban az unitáriusok ügye. Másrészt azonban Enyedi olyan sajátos megközelítést alkalmaz, amely túlmegy a bevett antikatólikus érvelésmódon.

Szilvási, a kolozsvári unitárius iskola egykori diákja, akit rövid ideig maga Enyedi is tanított, először kálvinistává, majd 1595-ben katolikussá tért.

A mindkét oldalon fokozatosan erősödő ellenséges érzelmek részint igényes irodalmi alkotások, mind - például a volt tanítvány latintudását érintő - személyeskedő megjegyzések inspirálóivá lettek.

A katolicizmus történeti hiteléről folytatott vita és a korai keresztényektől való leszármazásért folytatott küzdelem a jól ismert vonalak mentén halad. Szilvási minden egyes évszázadból hoz testimoniumokat különféle katolikus hittételek mellett, a folytonosság bizonyítására. Az ilyesfajta érvelések cáfolásának természetesen megvoltak a bevett módszerei a protestáns oldalon. Nem egy protestáns szerző állított fel hasonló *testes veritatis*-sort. Az az állítás is gyakorta elhangzott, hogy a Szentírás értelmét már a korai századokban kiforgatták, ami a későbbi katolikus tanúságtételeket irrelevánssá teszi. Már a korai testimoniumoknál nyomon követhető az apostoli igazság fokozatos eltorzításának folyamata.

Mind a protestáns, mind a katolikus vallás folytonosságát bizonyító érveléseknek alapfeltevése, hogy a korai keresztények nézetei a mérvadók, és ezért érdemes a velük való folytonosságot kimutatni. Kálvin szerint, ahogyan erre Szilvási rámutat, a tiszta hit és az eredeti tanítás csak az első ötszáz évben létezett. De gondolhatunk Palaeologus azon állítására is, hogy a népesség állandó növekedésével az emberek szétszéledtek a világban, s így lassanként elhomályosult bennük az igazi tudás is az Istenről... ahogyan az emberek egyre inkább távolodtak az ősi hőlcstől, az isteni fény egyre messzebbre szóródott, de egyre jobban gyengült is. Itt persze egészen más a kontextus, mint Kálvinnál vagy Szilvásinál, hiszen Palaeologus Ádámról és az ő utódairól beszél, nem pedig a korai keresztényekről. Az alapgondolat azonban hasonló: a vallás az idő teltével fokozatosan elkorcsosul. A szentháromság dogmája elleni történeti érvek szintén erre a gondolatra szoktak támaszkodni.